

Oponentský posudek diplomové práce

Jitka Valečková, Problém viny u Martina Bubera

ÚFAR, FFUK, červen 2012

Velmi pěkně napsaná diplomová práce Jitky Valečkové se v první části zaměřuje na Buberovo pojednání o vině v textu „Vina a pocit viny“, aby ve druhé části sledovala, jak Buber pojednává o tématu viny ve své dialogické filosofii, tj. především v knize *Já a Ty*. V závěru autorka upřesňuje Buberův pojem viny, který v jejím podání – díky vzájemnému projasňování různých Buberových textů – získává zřetelné kontury.

První část se obšírně věnuje Buberově kritice psychologie, která se – podle Bubera – nezaměřuje na samotnou vinu, na „realitu viny“, nýbrž na pocit viny: „Psychoanalytické teorie oddělují pocit viny od jejich základu ve skutečných událostech v životě pacienta“ (14). Podle Bubera je například chybou, když psychoanalytik léčí pocit provinění a nezajímá se „o podstatu ... někdejšího činu“, když pouze odstraní hlas svědomí a neumožní dospět ke skutečnému smíření (17 n.). V této části autorka konfrontuje Buberovu kritiku s vybranými naukami Sigmunda Freuda, podle nichž je pocit viny zvnitřněním vnější autority (rozbory „Nad-já“ a „tabu“), která nemá žádné skutečné opodstatnění, a tedy je úkolem psychoanalytika právě a jen odstranění pocitu viny. Otázkou ovšem je, zda by bylo možné podobným způsobem kritizovat Freuda tam, kde nemluví o pocitu viny způsobeném zvnitřněnou autoritou, ale o traumatu způsobeném nezvládnutou minulou událostí, jak to známe například s Freudovy analýzy traumatických neuróz.¹ Není zde Freud Buberovi blíže, než se zdá? Autorka ukazuje, že Buberova představa o „existenčním provinění“ (25) přesahuje jak pouhý pocit viny, tak představu o svědomí jako zvnitřněném hlasu vnější autority. Skutečné lidské provinění postihuje „bytostné lidské určení“ a cestou k jeho nápravě je zásadní obrat v lidské existenci, který není prost náboženských konotací. Autorka přímo říká: „cesta bytostného určení je identická s cestou k Bohu“ (26).

Druhá část diplomové práce je vedena otázkou, jaké pojetí viny plyne z Buberova rozlišení základních slov „Já-Ty“ a „Já-Ono“ v knize *Já a Ty*. Skutečný život nacházíme jen ve sféře „Já-Ty“, neboť pouze zde je život utvářen vztahy, setkáváním: „Všechny skutečný život je setkáním“ (29). Právě ve sféře „Já-Ty“ žijeme v přítomnosti, zatímco sféra zpředměťujícího postoje „Já-Ono“ je určena minulostí (31). Autorka postupně ukazuje, že setkávání s věcmi a lidmi je u Bubera neoddelitelné od vztahu k Bohu, ba dokonce je tímto vztahem k Bohu (33, 35). V této sféře člověk rozvíjí své vztahy k „protějšku“ (jímž může být věc, druhý člověk či umělecké dílo) do podoby vzájemného, otevřeného vztahu, do vztahu péče vedené láskou (49 nn.).

Uvedené líčení skutečného života ve vztahu „Já-Ty“ autorka doplňuje o druhou polohu, totiž o žití v poloze „Já-Ono“, přičemž se ukazuje, že „pobývání v říši Ty má pouze epizodický charakter“ (52). Nabízí jakési psychologické vysvětlení: pokud bychom nepoklesali na tuto zpředměťující úroveň a neustále žili ve skutečných vztazích k „Ty“, „přítomnost by nás strávila“ (53). Smyslem této pasáže však není psychologické líčení toho, kolik skutečného (přítomného) života ve vztazích člověk zvládne a nakolik si musí odpočinout ve zpředměťujícím vztahu k lidem a věcem. Autorka chce spíše říci, že zpředměťující vztah „Já-Ono“ není sám o sobě žádným proviněním, „nezakládá vinu člověka“ (54, 59). Střídání obou poloh je běžné, a pouze tam, kde by se člověk omezil na polohu „Já-Ono“, „není skutečným člověkem“ (54).

V závěru autorka upřesňuje, co si Buber představuje pod „vinou“: jde o nenaplnění „bytostného určení člověka“. Vzhledem k tomu, že bytnost člověka spočívá ve vztazích, je vina zároveň proviněním se „na svém bytostném určení“ a zároveň na „druhém bytí“ (57).

¹ S. Freud, *Vybrané spisy I. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, přel. J. Pechar, Praha 1969, zde např. předn. XVIII.

Práce Jitky Valečkové svědčí o velmi dobré znalosti Buberových textů. Je psána velmi srozumitelně a čtivě. Autorka v ní prokazuje schopnost sledovat zvolené téma napříč různými texty a dovést svou práci až ke shrnujícímu vymezení pojmu „viny“.

Výklad, který Jitka Valečková ve své diplomové práci nabídla, vybízí k několika otázkám:

1. Konkrétnost viny

Neztrácí se ve výkladu o vině její původ „ve skutečných událostech v životě“? O vině se mluví spíše obecně jako o neschopnosti povznést se z polohy „Já-Ono“ k poloze „Já-Ty“. Není tento zdroj viny – totiž neschopnost překročit zpředměťující vztah ke druhým a k věcem – příliš obecný? Je to jediný zdroj viny? Jak by Buber řešil případy morálních dilemat, kdy žiji ve více vztazích naráz a vůči jednomu se prohřeším ve prospěch vztahu druhého? Uvedme například „normalizační“ dilema rodičů, kteří museli někdy volit mezi loajlností vůči režimu (a do jisté míry i ztrátou sebeúcty) na jedné straně a omezením v přístupu svých dětí ke vzdělání na straně druhé. Na které straně je volba „zpředměťující“ na které je „bytosná“? Je průběžný Buberův dualismus osobního vztahu a neosobní objektivace vůbec nějakou pomocí při upřesnění pojmu „vina“? Neztrácí se v Buberově pojetí vázanost viny na jedinečné události v konkrétním životě?

2. „Bytosné určení“

To nás přivádí ke druhé otázce. Nevede pojem „bytosné určení“ ke zúžení naší představy o skutečných vztazích, a nevede tedy i ke zúžení pojmu „vina“? Víme, že člověk naplňuje své bytosné určení tehdy, když rozvíjí nejlépe „všechny životní vztahy“ (47). Autorka sama připouští, že to není snadné. Sama vyjadřuje jisté pochybnosti o tom, zda je smysluplné charakterizovat „bytosný“ vztah jako vztah lásky: „Buber pojednává o lásce, jako by byla jediným skutečným vztahem mezi lidmi.“ (51) Naše otázka by zde mohla znít: proč je třeba převést všechny bytosné vztahy na vztah lásky? A dále: proč není zpředměťující vztah k věcem a druhým (užívání věcí jako nástrojů) rovněž vztahem bytosným?

3. Víra a vina

Do jaké míry je Buberova představa o vině neoddělitelně spojena s vírou v Boha? Na jedné straně se zdá, že má jít o obecný výklad o lidské provinilosti. Na druhé straně Buber sám tvrdí, že připuštění viny, tedy nesouhlas se sebou (46), se může stát příležitostí k proměně mých vztahů k „přítakání protějšku“ (46) pouze tehdy, když se v něm spojuje působení lidské a působení Boha (38). Otázka tedy zní: předpokládá Buberova nauka o vině víru v Boha a nauku o člověku jakožto stvořeném k tomu, aby vyplnil své „bytosné určení“ (59)? Buber sice ze své nauky o vině vypouští jeden tradiční teologický motiv, totiž nauku o dědičném hříchu. Autorka práce to vysoce hodnotí (je to „jeden z nejpozitivnějších odkazů Buberovy filosofie“, 43, viz též 58). Nezůstává však jeho nauka o vině – a to navzdory vší kritice církevních institucí (35, 36, 60) – přece jen teologickou naukou?

Tato výtečně napsaná práce vykazuje jen drobný počet stylistických neobratností (např. nadměrné citace, jimiž často – bez dalšího komentáře autorky – končí celé oddíly, viz 50, 58, 59). Práci by, jak se domnívám, prospěl větší odstup od referované koncepce, jak se to projevuje v souhlasném referátu o Buberově kritice Freuda či Heideggera (49). Domnívám se, že autorka měla častěji pozvedat principiální otázky, které by Buberovo pojetí kriticky prověřovaly. Práci navrhuji hodnotit – v závislosti na průběhu obhajoby – jako **výbornou** či **velmi dobrou**.

Jakub Čapek
V Praze, 13. června 2012